

Leven na Guantánamo: van de regen in de drup?

Jozefien Van Caeneghem *

De afgelopen negen jaar zijn in totaal 779 mannen van 48 verschillende nationaliteiten in Guantánamo opgesloten.¹ Vandaag, meer dan een jaar na het verstrijken van de deadline voor de sluiting van Guantánamo, zitten nog steeds ongeveer 174 mannen van 27 verschillende nationaliteiten vast op Cuba. Van de 560 mannen die doorheen de jaren zijn vrijgelaten uit Guantánamo,² bevinden zich er 84 in Europa (zie grafiek). Deze groep kan worden onderverdeeld in twee groepen gelang herkomst: 39 mannen zijn gerepatriëerd naar hun Europese land van herkomst. De andere 45 mannen zijn naar een Europees land gebracht dat een akkoord heeft met de Verenigde Staten van Amerika om deze mannen op te nemen omdat het te gevaarlijk is om hen terug te sturen naar hun eigen land van herkomst. Het is uitermate belangrijk dat de mannen de beste kans krijgen om hun leven opnieuw op te bouwen na Guantánamo. Maar hoe vrij zijn deze mannen in werkelijkheid?

Europese terughoudendheid

Vooraleer dieper in te gaan op deze vraag, moet gewezen worden op de algemene terughoudendheid van Europese overheden om voormalige Guantánamo gevangenen op te nemen. Europese overheden vinden namelijk dat de voornaamste verantwoordelijkheid voor het sluiten van Guantánamo en het vinden van oplossingen voor de gevangenen bij de Amerikaanse overheid ligt.³ Daarnaast zijn de meeste Europese overheden ook bang voor potentiële veiligheidsrisico's en bedreigingen die hand in hand kunnen gaan met het aanvaarden van voormalige Guantánamo gevangenen op hun grondgebied.⁴ Zij redeneren dat zelfs indien een gevangene op Cuba is beland omdat hij op de verkeerde plaats was op het verkeerde moment, het nog steeds mogelijk is dat hij tijdens jarenlange onterechte opsluiting en hoogstwaarschijnlijk ook mishandeling in Guantánamo extremistische gevoelens heeft ontwikkeld.

* Jozefien Van Caeneghem zit in de onderzoeksgroep Mensenrechten (Vrije Universiteit Brussel).

1 Gebaseerd op informatie beschikbaar op The New York Times Projects, The Guantánamo Docket, beschikbaar op <http://projects.nytimes.com/guantanamo> (laatst geconsulteerd op 25 oktober 2010).

2 In de context van dit artikel betekent 'wegbrengen' het fysiek verwijderen van gevangenen uit Guantánamo naar een ander land waar de gevangene wordt vrijgelaten, vervolgd of verder vastgehouden.

3 Punt 2 Resolutie Europees Parlement betreffende de Terugkeer en de Hervestiging van gevangenen van de Guantánamo detentie faciliteit, 4 februari 2009, P6_TA(2009)0045. Raad van de Europese Unie, Gemeenschappelijke verklaring van de Europese Unie en zijn Lidstaten en de Verenigde Staten van Amerika over de Sluiting van de Guantanamo Bay Detentie Faciliteit en Toekomstige Samenwerking betreffende Anti-Terrorism, gebaseerd op Gemeenschappelijke Waarden, Internationaal Recht en Respect voor het Recht en Mensenrechten, 4 juni 2009.

4 William Glaberson en Steven Erlanger, 'Europe's Hedging on Inmates Clouds Guantanamo Plans', in The New York Times Online, 15 maart 2009, beschikbaar op <http://www.nytimes.com/2009/03/16/world/16gitmo.html> (laatst geconsulteerd op 1 november 2010).

Dergelijke Europese houding is zonder enige twijfel beïnvloed door de Bush Administratie, die naar Guantánamo gevangenen verwees als “*the worst of the worst*” van alle vijanden van Amerika.⁵ Wat er meestal niet bij verteld wordt, is dat 93 procent van de hele Guantánamo bevolking overgeleverd werd aan Amerikaanse troepen in ruil voor genereuze beloningen.⁶ Van 92 procent werd bovendien nooit bewezen dat ze vijandelijke acties hebben ondernomen tegen Amerika of diens bondgenoten.⁷ Het is een feit dat Europese overheden geen wettelijke verplichting hebben om Guantánamo gevangenen die niet de nationaliteit van die staat hebben, een nieuwe thuis te geven. Niettemin hebben zestien Europese landen dergelijk humanitair gebaar gemaakt ten opzichte van in totaal 45 Guantánamo gevangenen die niet naar hun eigen land terug konden keren.

Van de regen in de drup?

De media-aandacht die in het verleden gegeven werd aan de situatie van Guantánamo gevangenen en de terughoudendheid van Europese landen om voormalige Guantánamo gevangenen ‘in huis’ te nemen in acht nemend, is het verwonderlijk hoe weinig in de literatuur verschijnt over de situatie van de voormalige gevangenen na hun overbrenging naar Europa. Het gebrek aan media-aandacht wordt deels in de hand gewerkt door de strikte geheimhouding van vele Europese overheden over de situatie van voormalige Guantánamo gevangenen. Toch moet aandacht geschonken worden aan de situatie van deze mannen in Europa, want het is niet omdat ze weg zijn uit Guantánamo dat hun mensenrechten automatisch opnieuw gerespecteerd worden. Meer bepaald zal gefocust worden op drie verschillende situaties: (1) aanhouding van voormalige gevangenen bij aankomst in Europa,

(2) fysieke behandeling van voormalige Guantánamo gevangenen, en (3) rechtszaken met betrekking tot voormalige gevangenen.⁸

Detentie

De algemene regel lijkt te zijn dat voormalige Guantánamo gevangenen wel worden ondervraagd, maar niet worden aangehouden bij aankomst in Europa.⁹ In een aantal Europese landen zijn voormalige gevangenen onmiddellijk aangehouden bij aankomst op verdenking van betrokkenheid bij terroristische organisaties.

In Frankrijk werd een Franse voormalige Guantánamo gevangene na één dag alweer vrijgelaten.¹⁰ In het Verenigd Koninkrijk werden zo goed als alle voormalige Guantánamo Britten en niet-Britten, kortstondig aangehouden bij aankomst onder sectie 41 van de *Terrorism Act*.¹¹ De Britse politie heeft herhaaldelijk verklaard dat bewijs bekomen door de Britse geheime dienst van gevangenen in Guantánamo wettelijk ongeldig zou zijn in gerechtelijke procedures in het Verenigd Koninkrijk.¹² In Rusland werden de zeven voormalige Guantánamo gevangenen bij aankomst opgesloten, maar de mannen werden na vier en een halve maand vrijgelaten omwille van gebrek aan bewijzen.¹³ De mannen werden nadien nog herhaaldelijk aangehouden na terroristische aanslagen of gewoon zonder duidelijke reden.¹⁴ In België werden beide Belgische voormalige Guantánamo gevangenen bij hun aankomst aangehouden op verdenking van lidmaatschap van een criminele organisatie, maar ze werden na vier jaar onderzoek zonder proces vrijgelaten bij gebrek aan bewijs.¹⁵

Niemand mag zomaar gearresteerd of vastgehouden worden.¹⁶ Voormalige Guantánamo gevangenen hebben hetzelfde recht op vrijheid en een eerlijk proces als

5 Patrick Jackson, ‘Life After Guantanamo’, in BBC News Online, 4 oktober 2004, beschikbaar op <http://news.bbc.co.uk/2/hi/americas/3929535.stm> (laatst geconsulteerd op 23 oktober 2010). Mark Denbeaux, Report on Guantanamo Detainees: A Profile of 517 detainees through Analysis of Department of Defense Data, 7 februari 2006, p. 4, beschikbaar op http://law.shu.edu/publications/guantanamoReports/guantanamo_report_final_2_08_06.pdf (laatst geconsulteerd op 14 oktober 2010).

6 Slechts zeven procent werd door Amerikaanse troepen gevat. Mark Denbeaux, p. 14 en 25.

7 Mark Denbeaux, p. 9 en 11.

8 Er is bijzonder weinig officiële berichtgeving beschikbaar. De informatie betreffende de situatie van voormalige gevangenen is daarom vooral gebaseerd op rapporten van mensenrechtenorganisaties, krantenartikelen, interviews gegeven door voormalige gevangenen die op internet beschikbaar zijn en telefoon-gesprekken en e-mailuitwisselingen tussen voormalige gevangenen en/of hun advocaten met de auteur van het artikel.

9 Email van Berthnard Docke, Advocaat van Murat Kurnaz, 3 mei 2010. Telefooninterview met Polly Rossdale, Hoofd van het Life After Guantanamo Project, Reprieve, Wenen, 5 mei 2010.

10 Jamey Kaeten, ‘Paris Court Acquits Former Guantanamo Detainees’, in The Huffington Post Online, 24 februari 2009, beschikbaar op http://www.huffingtonpost.com/2009/02/24/paris-court-acquits-former_n_169433.html (laatst geconsulteerd op 25 oktober 2010).

11 Jason Bennetto, Robert Verkaik en Nigel Morris, ‘Police chief rules out prosecutions that rely on Guantanamo evidence’, in The Independent Online, 26 januari 2005, beschikbaar op <http://www.independent.co.uk/news/uk/crime/police-chief-rules-out-prosecutions-that-rely-on-guantanamo-evidence-488287.html> (laatst geconsulteerd op 26 oktober 2010).

12 Idem.

13 Amnesty International, USA: Close Guantanamo. Guantanamo: Fate of former detainees, *AI Index AMR 51/191/2006*, 8 december 2006, p. 2, beschikbaar op <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AMR51/191/2006/en/146e6100-d3cc-11dd-8743-d305bea2b2c7/amr511912006en.pdf> (laatst geconsulteerd op 24 oktober 2010). Human Rights Watch, The “Stamp of Guantanamo”, p. 2 en 20.

14 Human Rights Watch, The “Stamp of Guantanamo”, 28 maart 2007, p. 33 tot 37, beschikbaar op <http://www.hrw.org/en/reports/2007/03/28/stamp-guantanamo> (laatst geconsulteerd op 25 april 2010)

15 BBC News, Ex-Guantanamo Belgians given Bail, 27 april 2005, beschikbaar op <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/4489245.stm> (laatst geconsulteerd op 19 oktober 2010). De Morgen, Guantanamo-Belg maakt furore bij extremisten, 18 maart 2010, beschikbaar op <http://www.demorgen.be/dm/nl/990/Buitenland/article/detail/1081478/2010/03/18/Guantanamo-Belg-maakt-furore-bij-extremisten.dhtml> (laatst geconsulteerd op 1 november 2010).

iedereen. Uitzonderingen op het recht op vrijheid zijn mogelijk, op voorwaarde dat (1) die gebaseerd zijn op en in overeenstemming zijn met de procedures zoals die zijn vastgesteld in de wet;¹⁷ (2) het de bedoeling is om een bepaalde persoon voor de bevoegde instantie te brengen op redelijke verdenking dat die persoon een inbreuk op de wet heeft gepleegd of wanneer het redelijk noodzakelijk wordt geacht die persoon vast te houden om te verhinderen dat die een inbreuk zal plegen of zal vluchten nadat die persoon reeds een inbreuk heeft gepleegd;¹⁸ en (3) de inmenging mag niet manifest disproportioneel, onjuist of discriminerend zijn in de specifieke omstandigheden van het geval. Betreffende de detentie en aanhouding van voormalige Guantánamo gevangenen lijken (2), en meer nog, (3) het grootste risico te lopen met de voeten te worden getreden. Het eenvoudige feit van onwettige detentie in Guantánamo kan niet als enige basis dienen om voormalige gevangenen vast te houden. De frequentie waarmee de zeven Russische voormalige Guantánamo gevangenen door de politie zijn aangehouden, is duidelijk disproportioneel en discriminerend. Europese landen moeten uiterst voorzichtig zijn wanneer ze voormalige Guantánamo gevangenen arresteren bij of na aankomst in Europa, want hen vasthouden met als enige drijfveer hun Guantánamo geschiedenis, kan de detentie een discriminatoir karakter geven als geen andere gronden en bewijzen voorhanden zijn.

Mishandeling

In februari 2004 werden zeven Russische Guantánamo gevangenen overgevlogen naar Rusland.¹⁹ In de periode vóór hun overbrenging hadden de mannen herhaaldelijk gevraagd niet teruggestuurd te worden naar Rusland uit angst om mishandeld te worden, nadat Russische vertegenwoordigers hen tijdens een bezoek in Guantánamo hadden verteld dat ze veel slechter af zouden zijn in Rusland dan in Guantánamo.²⁰ De mannen werden fysiek mishandeld door Russische agenten bij aankomst in Rusland.²¹ De mishandelingen gingen door na hun initiële vrijlating in Rusland. Verschillende mannen zijn later ondergedoken of Rusland ontvlucht uit angst voor verdere mishandeling.²² Hun klachten zijn nooit onderzocht geweest noch zijn sancties geno-

men ten opzichte van de daders.²³

Enkele mannen hebben heel specifieke beschrijvingen gegeven van de mishandelingen.²⁴ *Rasul Kudayev* werd in dergelijke mate mishandeld dat hij niet meer kon wandelen of zijn hoofd omhoog houden, hij had een groot hematoom op zijn hoofd, bloed in zijn ogen, een gebroken rechterbeen en open wonden op zijn handen. De mishandelingen stopten slechts wanneer Kudayev instemde met de beschuldigingen. *Timur Ishmuratov* werd geslagen en geschopt door agenten. Hij werd bedreigd geen klacht in te dienen over de mishandelingen onder de dreiging dat zijn familieleden anders ook mishandeld zouden worden. *Ravil Shafeyavich Gumarov* werd gedurende acht dagen verhinderd te slapen en hij werd opgesloten in een klein hok van één op één meter waarin hij 's nachts werd vastgebonden met één hand aan de tralies die het plafond van het hok uitmaakten. Agenten hebben haartjes uit zijn baard getrokken, hem gedrogeerd en hem gedwongen een volledige fles wodka leeg te drinken. De man, een toegewijde moslim, vond dergelijke handelingen zeer beledigend. Er werd ook een gasmasker op het gezicht geplaatst en vervolgens werd de zuurstoftoevoer afgesloten waardoor het effect van verstikking en paniek werd gecreëerd.

De meeste van de hierboven gemelde handelingen voldoen aan de definitie van foltering, of op zijn minst aan wrede, onmenselijke of ontterende behandelingen, afhankelijk van de aard, doel en ruwheid van de handeling. De pijn waaraan de Russische mannen onderworpen zijn bij en na hun terugkeer overschrijdt ruimschoots het te verwachten 'inherent' lijden dat onder redelijke omstandigheden berokkend wordt omwille van het eenvoudige feit van opsluiting. Meer nog lijkt het erop dat de mannen speciaal voor mishandeling werden uitgepikt omwille van hun Guantánamo verleden. Men mag echter niet vergeten dat het verbod op foltering en andere vormen van mishandeling absoluut is en dat geen enkele uitzonderlijke omstandigheid of ander publiek noodgeval, inclusief de strijd tegen terrorisme, mishandeling kan rechtvaardigen.²⁵ Dat deze mannen er ooit van verdacht werden "*unlawful enemy combatants*" te zijn en dat ze daarom onwettig opge-

16 Artikel 9.1 BUPO. Artikel 5.1 EVRM.

17 Artikel 9.1 BUPO.

18 Artikel 5.1 EVRM. EHRM, Ierland t. Verenigd Koninkrijk, *Applicatie Nr. 5310/71*, 18 januari 1978, *Series A nr. 25, para. 194*.

19 Andrew McGregor, *A Sour Freedom: Return of Russia's Guantanamo Bay Prisoners*, in *North Caucasus Analysis*, Vol. 7, Nr. 22, 31 december 2006, beschikbaar op http://www.jamestown.org/single/?no_cache=1&tx_ttnews%5Btt_news%5D=3258 (laatst geconsulteerd op 25 oktober 2010). *Human Rights Watch*, *The "Stamp of Guantanamo"*, p. 19.

20 *Human Rights Watch*, *The "Stamp of Guantanamo"*, pp. 14-18 en 21. *Human Rights Watch*, *Russia: Ex-Guantanamo Detainee Seriously Ill in Jail*, 2 december 2008, beschikbaar op <http://www.hrw.org/en/news/2008/12/02/russia-ex-guantanamo-detainee-seriously-ill-jail> (geconsulteerd op 25 oktober 2010).

21 *Amnesty International*, USA: Close Guantanamo. Guantanamo: Fate of former detainees. *Human Rights Watch*, *The "Stamp of Guantanamo"*, p. 21-42.

22 Peter Finn, *Russian Homeland No Haven For Ex-Detainees, Activists Say*, in *The Washington Post Online*, 3 september 2006, beschikbaar op http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2006/09/02/AR2006090200452_pf.html (laatst geconsulteerd op 25 oktober 2010).

23 *Human Rights Watch*, *The "Stamp of Guantanamo"*, p. 28 en 31.

24 *Human Rights Watch*, *The "Stamp of Guantanamo"*, p. 25-32. *Human Rights Watch*, *Russia: Ex-Guantanamo Detainee Seriously Ill in Jail*, *ibidem*, 2 december 2008.

25 Artikel 2.2 Anti-Folterverdrag. Artikelen 7 en 15.2 BUPO. Artikelen 3 en 15.2 EVRM.

sloten zijn geweest in Guantánamo, kan dan ook niet dienen als rechtvaardiging voor de mishandelingen.

Rechtszaken

In Spanje werd een Spaanse voormalige Guantánamo gevangene in 2005 veroordeeld tot zes jaar cel voor het reizen naar Afghanistan waar hij in 2001 een religieuze en militaire training kreeg om voor de Taliban te vechten.²⁶ Het Spaanse Hooggerechtshof heeft de straf echter in 2006 kwijtgescholden en onmiddellijke vrijlating bevolen op basis van de schending van het vermoeden van onschuld principe en omdat de rechtbank nalatig was geweest in het voorzien van bewijzen door enkel bewijs te gebruiken dat verkregen was in Guantánamo.²⁷ In Frankrijk is het proces van zes Franse voormalige Guantánamo gevangenen die aangehouden werden bij hun terugkeer nog niet afgelopen.²⁸ In 2007 heeft een Franse rechtbank één van hen vrijgesproken en de vijf anderen veroordeeld tot één jaar gevangenis voor criminele associatie met terroristische organisaties.²⁹ In 2009 heeft een Frans Hof van Beroep de mannen vrijgesproken omdat de regels van Frans bewijsrecht geschonden werden daar de rechtbank ondervragingen uit Guantánamo aanvaard had. In 2010 werd de vrijspraak van de mannen verbroken door het Hof van Cassatie, waardoor het nu dus wachten is op een nieuw proces.³⁰

Voormalige Guantánamo gevangenen hebben hetzelfde recht op een eerlijk proces als iedereen.³¹ De rechtszaken in Spanje en in Frankrijk geven een heel goed beeld van mogelijke problemen in gerechtelijke procedures tegen voormalige Guantánamo gevangenen. Een van de grootste gevaarzones is het bewijs dat aangebracht wordt tegen de voormalige gevangenen. De *theory of the tainted fruits of the poisonous tree*, die voortvloeit uit het absolute verbod op mishandeling en het recht op een eerlijk proces, betreft de niet-toelaatbaarheid van bewijs dat bekomen werd door mishandeling. Bewijs dat bekomen werd door mishandeling is namelijk meestal onbetrouwbaar. Door het niet toe te laten in rechtszaken, wordt de integriteit van de procedures bewaard.³² Rechters moeten er bovendien op toezien dat het vermoeden van onschuld gerespecteerd wordt.³³ In vele landen leven namelijk vooroordelen over Guantánamo en de voormalige gevangenen. Rechters mogen ook niet beïnvloed worden

van buitenaf of door de publieke opinie, ook niet in een maatschappelijk gevoelige materie als terrorisme. Zij mogen hun oordeel in een rechtszaak bijgevolg enkel en alleen baseren op wettig bewijs dat gedurende het proces naar voren is gebracht.

Besluit

De analyse van de situatie van voormalige Guantánamo gevangenen in Europa is uiteraard erg beknopt. Toch kan voorzichtig geconcludeerd worden dat de voormalige gevangenen in Europa omwille van hun Guantánamo verleden kwetsbaarder zijn dan andere mensen in de samenleving. Het lijkt erop dat sommige landen zodanig de nadruk leggen op de bescherming van de maatschappij tegen potentiële dreigingen die voormalige Guantánamo gevangenen zouden kunnen stellen, dat ze dreigen te vergeten dat de mannen kwetsbaar zijn. Autoriteiten moeten de menselijkheid, integriteit en menselijke waardigheid van de mannen ten volle respecteren en het absoluut verbod op mishandeling nageleven. Indien het absoluut verbod toch met de voeten getreden zou worden, moet een onmiddellijk en efficiënt onderzoek worden opgestart, de daders aansprakelijk worden gesteld en de slachtoffers een efficiënte remedie en een eerlijke en adequate vergoeding krijgen. Betreffende detentie lijkt zich vooral een probleem te stellen met het proportioneelheidsprincipe doordat vaak niet de minst ingrijpende middelen worden gebruikt om het vooropgestelde doel te bereiken, waardoor een onevenwicht wordt gecreëerd tussen de belangen van de staat en de rechten en vrijheden van de voormalige Guantánamo gevangenen. Bovendien lijken beperkingen van het recht op vrijheid en een eerlijk proces vaak discriminatoir te zijn, omdat het er op lijkt dat de beperkingen enkel worden opgelegd aan de mannen omwille van hun Guantánamo verleden en de angst van Europese overheden om potentiële gevaren die deze mannen voor de maatschappij zouden kunnen stellen verkeerd in te schatten. Europese overheden mogen niet vergeten dat voormalige Guantánamo gevangenen onschuldig zijn tot het tegendeel is bewezen. Het is geboden dat Europese overheden uitermate voorzichtig omspringen met deze mannen en hun mensenrechten, want het laatste dat we willen is toch dat deze mannen van de regen in de drup belanden nu ze eindelijk weg zijn uit Guantánamo?

26 Andy Worthington, *The Guantánamo Britons and Spain's dubious extradition request*, 21 december 2007, beschikbaar op <http://www.andyworthington.co.uk/2007/12/21/the-guantanamo-britons-and-spains-dubious-extradition-request/> (laatst geconsulteerd op 25 oktober 2010).

27 Idem.

28 Steven Erlanger, *Terror Convictions Overturned in France*, in *The New York Times Online*, 24 februari 2009, beschikbaar op http://www.nytimes.com/2009/02/25/world/europe/25france.html?_r=2 (laatst geconsulteerd op 25 oktober 2010).

29 Idem.

30 Nicolas Vaux-Montagny, *France Orders 5 Former Gitmo Inmates Back to Court*, in *ABC News Online*, 17 februari 2010, beschikbaar op <http://abcnews.go.com/International/wireStory?id=9865892> (laatst geconsulteerd op 25 oktober 2010).

31 Artikel 14.1 BUPO. Artikel 6.1 EVMR. Manfred Nowak, *ibidem*, p. 321.

32 Artikel 15 Antifolterverdrag. Artikelen 3 en 6 EVRM.

33 Artikel 14.2 BUPO. Artikel 6.2 EVMR. EHRM, Teixeira de Castro t. Portugal, *Applicatie Nr. 25829/94, para. 39*, 9 juni 1998, *Rapporten van Vonnissen en Beslissingen 1998-IV*.